

A BRIT KOMMUNISTA PÁRT TÖRTÉNETÉHEZ

Nagy-Britannia Kommunista Pártja (Communist Party of Great Britain – CPGB) alapjában véve mindig kis párt volt, taglétszáma 5 és 40 ezer között ingadozott. Intellektuálisan azonban több mint 70 éves fennállása alatt mindig is jelentős erőt képviselt, neves történetírók kerültek ki soraiból. A párt története pedig mindig vitatéma, a történetírók ismét és ismét visszatérnek az egész történet és a részproblémák feldolgozásához. E jelenséghez tartozik, hogy a közelmúltban két kisebb feldolgozás jelent meg, amelyek a párt életének két fontos mozzanatát, fordulópontját elemzik. Az egyik az 1968-as csehszlovák válságra való reagálását mutatja be, a másik pedig a párt halálát.

A csehszlovák válság – a Brit Kommunista Pártban

Reuben Falber pontos és izgalmas leírást ad arról, hogy 1968-ban, szinte az első pillanatoktól miként mutatkozott meg a CPGB hivatalos vezetése részéről is az „eretnek” ellenkezés, szembefordulás a Moszkvából kiinduló katonai megoldással szemben. Leírja, hogy 1968. augusztus 21-én hajnali 3-kor ugrasztotta ki ágyából a londoni szovjet nagykövet Bert Ramelsont, a pártvezetőség egyik tagját. A nagykövetségen közölte, hogy csehszlovák vezetők katonai intervenciót kértek tőlük. Ramelson azonnal rákérdezett: kik. Nem kapott pontos, nevesített választ.

Néhány órával később Ramelson beszámolt a sietve egybehívott rendkívüli PB-ülésnek az éjszakai beszélgetésről. A brit PB egybegyűlt tagjai egyhangúan elítélték a szovjet katonai intervenciót.

Ez a nyitó epizódja a könyvnek. Ezután Falber, aki tagja volt a pártvezetőségnek, de az események alatt éppen kórházban volt, részletesen felidéri a mozzanatokot. Megemlíti, hogy az összes kelet-közép-európai ország és párt közül a csehszlovák állt szívközhöz legközelebb, részint azért is, mert még München miatt önvádat éreztek magukban.

Falber némiképp visszaemlékezve írja, amikor Dubček a párt élére került, még semmit sem tudtak róla. Novotnyét azonban ismerték és bizalmatlanok is voltak vele szemben, tudták, hogy Csehszlovákiában szinte semmit nem tettek az SZKP XX. kongresszusa szellemében. Fellelegeztek, amikor 1968 tavaszán megkapták az első új programdokumentumokat, amelyek bizonyították, hogy az új prágai és a CPGB pártvezetés törekvései teljesen egybevágóak.

Falber leszögezi, hogy ekkoriban a CPGB-ben senki nem adott hangot fenntartásainak azok közül sem, akik később igazat adtak a moszkvai kritikusoknak, majd a lerohanásnak. Falber hangsúlyozza, hogy hasonló volt a visszajelzés a párttagság köréből is. A helyzet 1968. június–júliusra változott, amikor Moszkvából megkapták a hivatalos bírálatot a csehszlovák kormány- és pártvezetés gyakorlatáról. Falber pontosan leírja, hogy a protokoll szerint John Gollannak, a párt akkori főtitkárának kellett volna átvennie a hivatalos levelet, de a CPGB PB Falbert jelölte ki a kapcsolat gondozására, és ő ment a londoni szovjet nagykövetségre a levelek átvételére. Neki kellett ott először nyilatkoznia, és ő ott azonnal úgy nyilatkozott, hogy a CPGB nem osztja a szovjet aggodalmakat.

A CPGB olyannyira nem osztotta, hogy Gollan Párizsba, majd Rómába utazott, hogy megszervezze a nyugat-európai kommunista pártok konferenciáját: együttes erővel gyakoroljanak bizonyos nyomást Moszkvára. Waldeck Rochet, a Francia Kommunista Párt főtitkára azonban korábban már Moszkvában járt, de semmit sem tudott Brezsnyevnél elérni, így nagyon pesszimista volt. Az Olasz Kommunista Párt részéről pedig a nemzetközi osztály vezetője, a nagy tekintélyű és nagy múltú Giancarlo Pajetta járt Moszkvában, ahol Mihail Szuszlov, a „királycsináló”, igen befolyásos nemzetközi titkárral találkozott. Szuszlov, ha lehet, még Brezsnyevnél is merevebb volt, így Pajetta sem látott sok lehetőséget a nyomásgyakorlásra. Moszkva pedig a maga részéről a Varsói Szerződés országainak pártjait sorakoztatta fel maga mellé. A csehszlovák kormány és a párt pedig visszautasította a figyelmeztetéseket, tovább haladt a maga útján.

A CPGB kibővített Végrehajtó Bizottsága nagyon kiélezett légkörben tartotta meg július 13–14-i ülését. Ezen a párt nemzetközi titkára és ismert publicistája, Jack Woddis adott általános áttekintést a csehszlovák problémáról, teljes szolidaritást vállalta a csehszlovák párttal. A referátumot másnap közölte a Morning Star, a szerkesztőség támogató vezércikkével együtt. Ugyanekkor a CPGB hivatalos levelet kapott Dubčektől, amelyben a csehszlovák párt felkérte a brit pártot, küldjön delegációt a csehszlovák párt szeptember 14-re tervezett kongresszusára. A CPGB annyira komolyan vette ezt, hogy a delegáció vezetésére John Gollan jelölte.

Falber ezután is pontosan rögzíti a közbeeső hetek eseményeit, az aggodalmakat, majd az átmeneti reményégeket, amikor úgy tűnt, hogy a pozsonyi tanácskozások után a szovjet és a csehszlovák pártvezetés végül is szót értett. A Morning Star szalagcímmel és vezércikkében üdvözölte a jó híreket. A párt vezetői megnyugodva szabadságra utaztak, és teljes megdöbbenéssel értesülhettek a katonai lerohanásról.

Falber a rádióból reggel 7-kor értesült a katonai akcióról, és reggel 9-re már összehívta a PB hét elérhető tagját. Ezen az ülésen Ramelson, a PB egyik tagja tájékoztatta a jelenlevőket heves szópárbajáról a szovjet nagykövetségen és arról az állításról, amit Falber hazugságnak minősít, hogy a csehszlovák pártvezetés kérte volna az intervenciót. Falber ezután szinte óráról órára nyomon követi, hogy a brit párt vezetésében miként érlelődött az állásfoglalás, miként fogalmazta meg George Matthews a párt hivatalos állásfoglalását, miként fogadták azt el, hogyan utaztak Londonba a távol lévő vagy skóciai és más vidéki PB-tagok, miként adták be a leegyezésüket. A PB készítette elő a Morning Star másnapi számát, tudva, hogy azonnal rombolólag hat majd a szovjet kapcsolatokra, de azt is, hogy, nyilatkozatot a párt tagságának egy része is nehezen emészti majd meg, s többen el fogják majd utasítani. S ebben nem is tévedtek. Falber ennyiben nemcsak a csúcson, hanem a párt középszintjén, sőt a tagság körében is bemutatja, hogy a „csehszlovák válság” mit is jelentett a brit párt számára. A füzet így több vonatkozásban – hiszen a csehszlovák–brit viszonyról is ír, nemcsak a brit-szovjetről – nyújt első kézből ismereteket.

Nagy-Britannia Kommunista Pártjának felszámolása

A szerzők egyébként a CPGB régi tagjai, a párt napilapjának, a Daily Workernek, illetve a Morning Star-nak voltak állandó cikkírói, vagyis egyáltalán nem ismeretlen személyiségek. S a témához hozzátartozik, hogy a CPGB 1994–95-ös önfeloszlása után nyomban alakultak utódszervezetek és pártok, a szerzők éppen

a tovább élő Brit Kommunista Pártnak maradtak tagjai, annak a szervezetnek, amely életben tudta tartani mind a Morning Star, mind pedig a történeti füzetsorozatot.

A szerzők nem egyszerű és lassú felbomlásról írnak, nem valamiféle természetes folyamatról, amely a világhelyzet vagy a gazdasági, társadalmi folyamatok nyomán állt elő, hanem igen nagy mértékben azt hangsúlyozzák, hogy egy meghatározott, párton belüli csoportosulás, irányzat „likvidálta” a pártot, s végül magát a halált e csoportosulás bűnéül tudják be.

A szerzők a történeti szálakat a párt befolyásának tetőzéseiig, az 1944–45-ös fordulóhoz vezetik vissza, amikor a pártnak 49 ezer tagja volt, nagy súlya volt a szakszervezetekben, és a brit szakszervezeti szövetség vezető szervében, a Főtanácsban is három kommunista foglalt helyet, illetve a kommunisták jelen voltak számos nagy, sőt akkor a legmértékesebb szakszervezetek, a bányászok, a vas- és fémmunkások, illetőleg a szállítómunkások szakszervezeteinek vezető szerveiben is. E csúcsponttól kezdődött a hanyatlás. A szerzők sorra veszik az okokat: szólnak a második ipari–technológiai forradalomról és ennek társadalmi hatásairól, a hidegháborúról, a sztálinizmusról, az SZKP XX. kongresszusáról, amely Nagy-Britanniában is sokakat szembesített a Szovjetunió belső életének olyan valós elemeivel, amiről nem tudtak, vagy nem akartak tudni. Mindezt kiegészítette az az eurokommunista irányzat, amely az 1970-es évek derekán erősödött fel. Ezt az irányzatot a szerzők a pártra és a mozgalomra is egyértelműleg károsnak, sőt végzetesnek látják.

A jelenség semmiképp sem érdektelen, mert az eurokommunista csoportosulás képezte a CPGB értelmiségi elitjét (sokban emlékezett helyzetük és szereplésük a kelet-európai „reformkommunisták” helyzetére és szereplésére), amely megjelentette az ország határain túl is jól ismert Marxism Today című havi elméleti folyóiratot. Ez a csoport fokozatosan maga mellé állította a párt vezető szerveit, azokban többséget szerzett. Hamarosan kemény nézeteltérésre került sor a baloldali irányultságú közönségi napilappal, a Morning Starral, s bekövetkezett a szerkesztők és vezetők leváltása. Felerősödtek az ellentétek az egyes helyi és tartományi szervezetekkel is. Mindezt erősen kiélezte mind az 1984-es nagy országos bányászsztrájk, mind pedig az, hogy a Munkáspárton belül is éles önmeghatározási küzdelmek folytak ekkor.

A CPGB-n belül a felfogásbeli különbségek igen élesek voltak: egyik csoportosulás sem tudta meggyőzni a másikat. A szerzők kis könyvecskéjéből mindez nagyon világosan kiderül. Ők ezúttal nem is annyira az elméleti elemzésre helyezik a hangsúlyt, hanem az események és a felső szintű megtorlások és elfojtások egymásutánját írják le. Egy pillanatig sem óhajtják megtéveszteni olvasóikat, hogy ők „sine ira et studio” alapon nyúlnak e témához. Szerintük a másik irányzat előbb eszméileg szétzilálta, vagy pontosabban: jelentősen hozzájárult a mozgalom szétzilálásához, majd szervezetenként el lehetetlenítette azt. Tény, hogy a Morning Star csoportosulás közelebb állt a munkásokhoz és a helyi szintű szakszervezeti vezetőkhez, ezért is tudta túlélni a lap a „likvidálást”.

A munka jellegéből következik, hogy bizonyos fokig vitákat, a szerzők nemcsak egyszerű tényrögzítésre, illetőleg a kulisszák mögötti tárgyalások és viták leírására törekedtek, hanem a brit, s feltehetően az erősen baloldali szemléletű olvasókhöz kívántak szólni. Olyanokhoz, akik az eurokommunisták és a Morning Star felfogása és stratégiai irányultsága közötti különbséggel tökéletesen tisztában vannak, és éppen ezért ezek megvilágítására nem is fordítottak nagy figyelmet a szerzők. Pedig ez igazságtanulosságot, korántsem csak brit, szigetországi jelenségről volt szó: az eurokommunisták a konzervatívok, a Thatcher-rendszer felé nyitás hívei voltak, a modernizálásra esküdtek – míg a Morning Star csoportosulás a támadó munkásstratégia híveit tömörítette. Nem csoda, hogy mindkét csoportosulásnak megvoltak az „átnyúlásai” a Munkáspártban is. A szerzők azonban elsősorban a szervezeti, intézményi történésekre összpontosították figyelmüket az 1990-es évek derekán bekövetkező végpillanatokig.

Ha a két könyvecske egy kis párt szemüvegén is láttat, nagy folyamatokról szól.

Reuben Falber: The Czechoslovak Crisis: Inside the British Communist Party. Socialist History Occasional Papers. Series. N°. 5. Printed by the Lancashire Community Press. (s. d.) 36 p.

Edmund and Ruth Frow: The Liquidation of the Communist Party of Great Britain. Fulwood, Printed by the Lancashire Community Press, 1996. 24 p.